

ВУКОВО ПИСМО КНЕЗУ МИЛОШУ ОД 1832.**

– пример правно-политичког стила –

Апстракт: Аутори у раду пред читаоцем анализирају писмо Вука Караџића Милошу Обреновићу, које је један од значајних историјских докумената с почетка функционисања српске државе после националног ослобођења. Он показује каква је била општа физиономија српскога књижевног језика, како га је замислио и убличавао Вук, и како се тај језик постепено одвајао од народне основице и развијао као средство културне комуникације, између осталог и раслојавајући се функционално-стилски.

Кључне речи: књижевни језик, функционално-стилско раслојавање, правни стил, политички дискурс, писмо.

1. Уводне напомене

1. Чувено писмо Вука Караџића кнезу Милошу Обреновићу, које је у великој мери утицало на судбину обојице протагониста, и у склопу целокупног Вуковог опуса, а и посебно, било је предмет различитих научних разматрања – од биографских, те чисто филолошких, до социолошких и историјских¹. Наш задатак ограничен је насловом, и јасно је да се тиче (функционално-)стилске стране овога списка.

2. Досадашња истраживања показала су да се Вук у реформаторским напорима није задовољио простим подизањем једног дијалекта на пиједестал књижевног језика, него је својом многоструком активношћу дао између осталог и разноврсне примере употребе тог језика у културној комуникацији. Тиме је заправо обележен почетак диференцирања новог књижевног језика по систему функционално-стилске поливаленције. „Питање функционалног оспособљавања свога књижевног језика Вук је разрешавао сталним проширивањем терена на којем је било могуће и потребно проверити компетентност тога језика, тј. његове изражајне моћи. Истовремено

* jelenajo@bitsyu.net

** Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамичка структура савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

¹ В. Самарцић 1969. и тамо наведену литературу: Младеновић 1961: 144–151, Стојановић 1923, Стојановић 1924, Гавриловић 1908, Продановић 1938, Поповић 1968, Кецмановић 1947. те: Караџић 1961. и Павићевић 1964.

овакав поступак означавао је стилистичку доградњу тога језика“ (Симић 1991: 210).

3. Р. Самарцић Вуково писмо, не упуштајући се у подробнија објашњења о припадности текста овој или оној врсти, него искључиво на основу општег утиска, сматра једним „од највреднијих списа наше политичке књижевности“. Али упустивши се у подробније разматрање, он постаје колебљив, назива га ’мемоаром’, и каже: „Вук је дошао на помисао да напише мемоар Милошу и он га је, затим, написао без битније жеље да постане политички мислилац и да образује своје опште схватање и свој систем власти. Он се није трудио да, бар привидно, отклони свој сувише комотно изражени еклектизам, сасвим практичан у избору идеја које би у Србији биле корисне и остварљиве. Време које је у питању било је пренасељено политичким доктринама, јер се без њих, у складу са успоном либерализма, више није улазило у политику, и то је свакако утицало на Вука да и он, притиснут црним мислима, нађе своје решење ствари. Али кад се са спољашњих околности и општих повода пређе на одређену садржину списа и суштину разлога због којег је он настао, Вуков наступ је јасан: надневши се, у извесном тренутку, над обновљену српску државу и њеног владара, он је, за боље сређивање прилика, потражио средства и мере који су разног порекла, али су се, према његовом мишљењу, најлакше могли применити. На тај начин се, у његовом писму кнезу Милошу, и могло јавити оно преплитање оштровидних и реалистичких запажања о Милошевој владавини с његовим општим политичким размишљањима које представља иразиту особину његовог излагања...“ (Самарцић 1969: 395–396). Дакле ’општа политичка размишљања’ заправо се ’преплићу’ са разноврсним другим ’реалистичким запажањима’. Шта аутор мисли под ’особином његовог изражавања’, не знамо – али је смисао тих речи по себи упућен на стилску страну Вукова језика. Нама ће она бити стално пред очима у овом раду. Колико нам простор дозвољава, бавићемо се функционално-стилским својствима, и са тога гледишта саставом текста *Писма*.

2. Анализа грађе

2.1. Композиција текста

1. Оквирни детаљи дају Вуковом *Писму* карактер епистоларне форме. На почетку је, наиме, заглавље у којем се уздиже кнез наглашавањем његовог владарског достојанства:

„Ваша Светлости, Премилостви Господару!“

Завршетак писма чине изрази сопствене скромности и уздицања кнежеве личности:

„Ваше Светлости препокорни слуга Вук Стеф. Караџић“.

И у самом тексту има довољно симптома епистоларног стила, о чему ће нешто ниже бити речи.

2. Главнину *Писма* – као што је одвећ познато – чини Вукова критика Милошевих поступака, и Милошева владања у Србији. А ти пасажии не припадају епистоларном, него управо државно-правном и политичком стилу. Но кад се посматра изближе, *Писмо* одаје утисак комплексног производа једне јаке памети, и снажне воље да се том памећу продре у суштинну ствари. Кренимо сада редом. Послужићемо се најпре цитатом који је Самарцић одабрао, и коментаром који је уз њега учинио, да бисмо упутили на његове правце размишљања, супротставивши им сопствене. Цитат гласи (1969: 395–396, в. и стр. 188–189):

„Ето у наше време – писао је Вук – имамо у Европи примера како народ збацује своје краљеве, којима је краљевство остало Бог зна од колико дедова; а камо ли у Србији, где сви људи знаду, кад сте Ви били, као и они што су, и могу казати, да су Вам они то господство и сву власт и право, које мислите над њима да имате, купили са својим трудом и с имањем, са својом крвљу и са својим робљем, и да Вас они нису својевољно изабрали, него на силу, по Вашој вољи потврђивали (ја ово само наговешћујем Вашој Светлости, а Ви боље од мене знате, шта је народ, и како свако у оваквим догађајима уме говорити, само кад власт добије); и где Ви никако нисте сами прави господар од земље и од народа, него имате над собом два велика цара, који не могу с једнаким срцем гледати, да се на род на владање Ваше тужи. Што се пак тиче момака и солдата и гарде, ја мислим: тешко ономе владаоцу који за то држи момке и солдате и гарду, да га чувају од његова народа! Владаоцу треба да је највећа одбрана, у његовој земљи народна љубав, задовољност с његовим владањем и уверење, да му (тј. народу) по смрти његовој само горе може бити, а боље никако да не може“.

3. Дакле, у тексту су заиста од важности ’особине изражавања’, или начин вођења расправе. Но остављамо ово за тренутак по страни да бисмо се најпре подсетили шта је политика, која је њена сврха, и на каквим темељима је саздана.

а) „У најширем значењу, политика се бави производњом, распоредом и употребом ресурса у оквиру друштвене стварности. У суштини, политика је моћ: способност да се постигне жељени циљ било којим средствима“ (Хејвуд 2004: 26). По свему судећи, овом се дефиницијом хоће рећи да је политика заправо вештина стицања власти и употребе моћи над људима коју ова доноси, а све ради овладавања животним вредностима којима располаже дати колектив, и тиме наравно над самим колективом. Демонстрација моћи врши се физичким средствима која обезбеђује власт, али и вербалним начинима убеђивања и присиле: пропагандом и законодавством. Резултат је – стварање и ’профилирање’ ’јавног мњења’, дакле општих постулата и обичајних норми по којима живе и владају се појединац, установе, те колектив као целина: власт и народ.

б) „Друштвена делатност ’профилирања’ јавног мњења, како у политици, образовању, култури и др., исто тако и у јавном моралу, васпитању младих, религији, па чак и у филозофији и науци – јест област која се укруп-

но назива – идеологијом. Зато свака јавно изговорена реч носи зрно друштвене одговорности, или бар има моралну тежину, етички је интенционализирана, рекли би реторичари (позитивно или негативно)“ (Симић 1991б: 5). Идеологију чине, дакле, сви облици вербалне активности усмерене на убеђивање људи у потребу деловања на општу корист, и активирање њихово у томе. Идеолошким облицима са тога гледишта свакако је логично сматрати политику пре свега и војну доктрину, али на свој начин и право, религију, па чак и образовање, уметност, социјалну заштиту итд.

4. Е. Хејвуд идеологију схвата нешто уже, али у њу ипак укључује све елементе које ми споменусмо (2004: 85): „идеологија је мање или више јединствен скуп идеја који даје основу за организовану политичку акцију, без обзира на то да ли је његов циљ очување, промена или рушење постојећег система односа моћи. Према томе, све идеологије: а) дају приказ постојећег поретка, обично у виду ’погледа на свет’, б) дају модел жељене будућности, визију доброг друштва, и в) означавају на који начин могу и треба да се изврше политичке промене“, или наравно – да се очува дати поредак. За нашу сврху битно је утврдити да Хејвуд почетну платформу за политичко деловање или идеолошку вербалну активност види у ’погледу на свет’ – одакле се изводи ’модел жељене будућности’ и потом покрене акција за ’извршење промена’.

5. Према томе, основу политичке декларације, и деловања по њеним интенцијама, представља идеолошки постулат изведен из неких општих појмова ’погледа на свет’. Остварење општих замисли, одн. наметање идеолошког модела као базе за организацију и живот заједнице, што значи: ’поистињење’ неких замисли иза којих стоји тежња за овладавањем моћи, а не утврђивање истине на основу анализе реалности – карактеристика је политичке речи и политичког деловања. Вуку се не може приписати ни политичко образовање ни политичко практично знање, али тај генијални човек је у свему што је чинио сигурним чулом налазио пут до суштине ствари. Он није познавао Аристотелове погледе на политику, али као што овај велики мислилац погонску снагу политичког деловања налази у тежњи ’некому добру’, и из тога изводи етичке и остале принципе политике², тако и Вук полази од општег ’правила’ о ’ползи народа’, из којег изводи своје политичке назоре о владавини државом (Карацић 1961: 187):

„Најпре ћу да кажем, као за правило, по коме ће ми се о свему осталом судити моћи, да је свакога владаоца права полза само оно, што је по-

² Почетна карактеристика политике у Аристотеловом делу гласи: „Будући видимо како је сваки град неко заједништво и да је свако заједништво сложено поради неког добра (јер ради онога што им се чини добро сви чине све), бјелодано је да сва [заједништва] теже некому добру, а највише пак, и оному које је најпоглавитије од свих [добара], оно заједништво које је од свих најпоглавитије и у себи садржи сва остала. А то је оно названо држава и државна заједница“ (Аристотел 1988: 1).

лезно и за његов народ; а што је год његовом народу на штету, оно ни њему никако не може бити на праву ползу“.

6. Општа схема распореда детаља у политичком дискурсу, и језичка организација његова која отуда проистиче, има дедуктивну форму: априорна начела представљају базу из које се изводе правила понашања која омогућују остварење постављених циљева. И управо цитирани исечак Вукова текста показује како изгледају вешто срочена нека од тих начела.

а) Текст који смо даље горе цитирали (погл. 1, под 2) илуструје ону страну политичког дискурса која би се могла назвати ’нормативном’: речима формулисан инструктивни апарат по којем би се ваљало понашати да би се успоставио склад са претходно утврђеним начелима:

„Владаоцу треба да је највећа одбрана, у његовој земљи народна љубав, задовољност с његовим владањем и уверење, да му (тј. народу) по смрти његовој само горе може бити, а боље никако да не може”.

б) Но Вук по природи ствари није сигуран у сопствени ауторитет као погонску снагу по којој ће се владати кнез – коме је упућена. Зато им подастире извесне моменте за које мисли да имају покретачку моћ, ако не као морални узус који би утицао на буђење савести, а оно као застрашујући пример који ће опоменути Милоша да се клин клином избија, а сила силу изазива:

„[...] народ збацује своје краљеве, којима је краљевство остало Бог зна од колико дедова; а камо ли у Србији, где сви људи знаду, кад сте Ви били, као и они што су...”

Дакле, опис прилика у Европи претходи речима убеђивања у исправност препоручених мера које Вук затим предлаже да се спроведу у Србији.

7. Вук у *Писму* затим проширује и развија почетне идеје дајући кнезу до знања шта је заправо држава и како се њоме управља. У седам тачака он набраја шта би све у Србији требало променити.

а) Најпре се описује и објашњава шта ваља учинити да Србија добије лик цивилизоване државе:

„1) Ваљало би дати народу правицу, или, као што се данас у Европи обично говори, *конституцију*“; „2) „Ваљало би укинути *кулук*“; „3) Ваљало би уредити *школе*“.

Под ’конституцијом’ мислило се на народно представништво, парламент, пред којим би владар био одговоран за своје поступке, и који би гарантовао чврстину и постојаност државних ’права’. То би било:

„од прилике, да се одреди начин *правитељства* и *правитељство* да се постави (по оном ферману или ати-шерифу...); да се сваком човеку *осигура живот, имање и чест*...”

Кулук је радни намет који је тешко падао и сточару и ратару када је морао оставити сопствени посао, а обрађивати земљу својих господара. По томе се Милошева владавина нимало није разликовала од турског ропства.

„Како год што се у историји спомиње, да су негда Срби од Ниша и од Смедерева ишли у Едрене и у Цариград, те су султану косили сено, тако ће се спомињати, да су људи из Ужичке и Сокоске најје долазили, те косили Вашој Светлости око Крагујевца и око Београда, и да су Крагујевачки, Београдски и пожаревачки трговци и мајстори морали затварати дућане, па са својим калфама и шегртима и са свима осталим кућанима ићи, те купити сено Вашој Светлости“.

Што се тиче школа, Вук је увиђао огроман недостатак писмених људи који би водили јавне послове и др.:

„По моме мњенију Србија данас нема ни у чему већи недостатак, ни већу нужду ни потребу, него у људма способним за народне службе“.

б) Затим утврђује моменте од важности за понашање владара самог ако жели да му државничко достојанство и стварно буде са свих страна признато. – 4) Кнез треба да се одрекне трговине и свих других послова сем државних:

„5) Ништа не би ваљало чинити, чега би се човек морао стидети, јер се ништа на овоме свету не може сакрити“.

Милош је себи био приграбио главне скеле и ђумрукане, а и лавовски део трговачких послова држао је под својом контролом. Вук сматра да је то противно принципима владања, па му саветује:

„Кад ваља, да је сваком човеку своје приватне послове по својој вољи радити, тако би се могло рећи, да је Вашој Светлости са својим новцима слободно трговати; но будући да трговање Ваше Светлости може другим људма, а особито трговцима, бити на штету, или само може дати повод, да људи о Вама зло мисле и говоре; зато би ја рекао, да Ваша светлост не тргујете никако, ни сами, нити и с ким у ортаклуку“.

Морални прекори тичу се Милошеве склоности да са свим и сваким збија шалу, те да је често насртао на част и достојанство својих поданика. Напомиње да се:

„овде, а може бити и тамо, говори готово за свакога тамошњег чиновника, који умре, да је убијен или отрован и т. д. Па оваке ствари у оваким опстојатељствима могу врло ласно и потомству остати за истину, а сваки данашњи Европејски владалац колико год мисли на Бога и на душу, толико и на славу и на спомен после смрти своје“.

в) На крају су неке специјалне напомене које се тичу угледа саме државе, а и њених властодржаца пред народом:

„6) Добро је знати, шта људи мисле и говоре, али не треба свакога гонити, који што противно рекне, а особито ако људи по несрећи имају право“.

7) Вук на крају замера кнезу:

„што сте купили села у Каравлашкој. Ви сте чрез то, на превелику срамоту своју и народа Српскога, а на радост свију непријатеља Ваши, сами јавно показали, да је по Вашему мњенију боље и поузданије у Каравлашкој бити спаија него у Србији књаз, и да се Ви у Србији бавите само од

дана до дана, да бисте што више новаца скупили..., па онда, како Вам најмање што будне неповољно, да бежите у Каравлашку“.

Што је купио села у Румунији, то Вук кнезу врло замера:

„Тешко Вама ако сте на те мисли спали, а још горе, ако то дочекате! Онда непријатељи Ваши веће освете на Вама не би желети могли“.

8. Вуково *Писмо*, како видимо из ових кратких напомена, није текст једнозначно одредљив са гледишта функционално-стилских особина, него је састављено из разноврсних делова. Неки заиста подсећају на правно-политички трактат; други спадају у домен приватне кореспонденције; али има пасажа који нису ни једно ни друго, него се додирују са полицијским извештајем или сл. Нпр., када набраја незадовољнике Милошевом влашћу, Вук се ограђује тврдњом да не жели:

„све мени познате незадовољнике овде поименце бројити, и узроке њихова незадовољства казивати..., што не би сам рад био, да се рече или помисли, да кога из зависти или пакости опадам“

– па некима не помиње имена, и задовољава се напоменом да су из кнежеве најближе околине:

„Кад сте се Ваша Светлост у Крагујевцу 1830. године спремали у Јагодину на комисију против кнеза Милете Радојковића, један од знатни чиновника Ваше Светлости приступи к мени за леђима Вашим под ладником, па ми рекне: ’Знаш ли, зашто се то чини?’ А кад му ја одговорим, да не знам, онда он настави: ’То се чини само зато, да би се Милетине заслуге умалиле и поцрниле, јер Господар оће, да нико у Србији нема заслуга ни части ни поштења, осим њега“.

Али понекад експлицитно набраја баш Милошеве најближе сараднике и њихове поступке или речи усмерене против кнеза.

9. Да бисмо прецизније утврдили исправност наших досадашњих налаза, прегледаћемо и лексички састав задатог текста.

2.2. Лексика

1. Лексика привлачи пажњу теоретичара стила из три различита правца. Прво и најубичајеније јесте истраживање тзв. метафорике, стилских фигура и тропа – који нису истога рода, али се стављају на исту раван. Друга врста јесте испитивање статистичких омера употребе речи. Треће је калибрирање лексичког фонда по функционално-стилском калеидоскопском систему. Ми ћемо се овом приликом само овлашно задржати на трећем каналу, и са гледишта употребе речи и обрта оценити функционално-стилску изотопију нашег текста.

2. Већ смо по другим симптомима препознавали делове политичко-правног, на једној страни, и епистоларног стила, на другој итд. Сада ћемо се још обратити лексичким слојевима – и покушати да потврдимо њихово постојање у тексту као функционално-стилских састојака. Нећемо у анали-

зу узети цео текст, јер нам простор не дозвољава, него само његова два почетна параграфа.

а) Ту се најпре открива слој државно-правне и политичке лексике, нпр.:

- владоцима и управитељима народа то је особито важно
- магистрат наије и вароши Биоградске
- президентство
- директор Београдске полиције
- дужност
- незадовољни са владањем Ваше Светлости
- да препокорно јавим главне тамошње незадовољнике Вашег владања

дања

- показати знаке благодарности и привржености
- с владањем Ваше Светлости... нико тамо није задовољан
- да су најнезадовољнији они чиновници, који су најближе и најчешће око Ваше Светлости.

Владаоци, управитељи, магистрат, президентство, директор, дужност, владање, чиновници – уобичајена су вербална покрића елемената и функција државне хијерархије и сл. Већина ових термина уобичајено су средство и за пропагирање и функционалну подршку данашње државно-правне доктрине, а мањина их је мање позната. Једни су, с друге стране посматрани, домаћег, други страног порекла. Једни, с трећег становишта, припадају фонду Вуковог, други славеносрпског језика, итд.

б) Други слој представљен је речима свакодневног језика, дакле колквијалног стила:

- Сваки човек жели знати, шта други људи о њему мисле и говоре
- зато небројено благо троше
- Истина је оно, што су наши стари казали, да нико не може целом свету колача намесити.

Вуков 'инфинивитизам' белодан је чак и у овом малом узорку („Сваки човек жели знати“). Сем осталог, приметна је и Вукова вештина да се послужи народном фразеологијом и идиоматиком („неборјено благо, нико не може целом свету колача намесити“).

в) Трећу групу употребљених речи чине елементи епистоларног стила. Већ смо поменули заглавље, а примећујемо да таквих језичких елемената има и унутар текста:

- Ваша Светлости,
- Премилоствиви Господару!
- Ово све даје ми слободу, да Вашој Светлости препокорно јавим главне тамошње незадовољнике
- и да Вам исповедим моје мисли о томе
- да Вам за сад ничим боље не могу показати знаке моје благодарности и привржености.

Извесни зачеци резиденцијалне и опште 'проминентне' етикеције у Србији с почетка XIX века („Ваша Светлости, показати знаке благодарности и привржености“) не мимоилазе ни Вука.

3. Закључне напомене

1. И овај кратак преглед особина Вукова *Писма* указао је на неке битне функционално-стилске карактеристике његове.

2. Наиме, тачно је у основи оно што је утврдио Р. Самарцић: да овај текст долази у категорију политичких, боље рећи правно-политичких списа, наравно ако се овај појам схвати у широком и не баш стриктном смислу – јер Вук није био правно образован нити је био политичар од заната, а фаворизовао је у свим доменама народну реч потискујући славеносрпски вербални материјал и сл.

3. Но сем правно-политичких, знатан део *Писма* запремају искази другог састава и других функција. Неки од њих припадају епистоларном, а неки и свакодневном колоквијалном стилу.

4. Цела анализа са своје стране показује пут лаганог етаблирања народне речи у функцији средства културне комуникације, у којој неопходан моменат јесте и функционално-стилско раслојавање условљено поливалентном природом књижевног језика.

Литература

Аристотел 1988: Aristotel, *Politika*, Zagreb: Globus.

Гавриловић 1908: М. Гавриловић, *Милош Обреновић и Вук Стеф. Караџић*, Нови Сад.

Караџић 1961: В. Ст. Караџић, *Писмо кнезу Милошу*, Београд.

Кецмановић 1947: И. Кецмановић, *Вук Караџић. Његов живот и рад*, Сарајево: Свјетлост.

Младеновић 1961: Ж. Младеновић, Вуково писмо Милошу Обреновићу од 12. априла 1832, у: *Зборник историје књижевности*, Београд: САНУ, књ. 2, 144–151.

Павићевић 1964: Б. Павићевић, *Писмо Вука Караџића кнезу Милошу*, Београд.

Поповић 1968: М. Поповић, *Вук Стеф. Караџић*, Београд: Нолит.

Продановић 1938: Ј. М. Продановић, *Вук Караџић и Милош Обреновић*, Београд: ЕОС.

Самарцић 1969: Р. Самарцић, Писмо кнезу Милошу Обреновићу од 12/24. априла 1832. године. – Ип: *Сабрана дела Вука Ст. Караџића*, Београд: Просвета, књ. XV.

Симић 1991а: Р. Симић, *О нашем књижевном језику*, Никшић: Универзитетска ријеч.

Симић 1991б: Р. Симић, *Политички дискурс*, Београд: МХ Актуел.

Стојановић 1923: Љ. Стојановић, *Вук Караџић о унутрашњој политици кнеза Милоша*, Београд.

Стојановић 1924: Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд.

Хејвуд 2004: Е. Хејвуд, *Политика*, Београд: Клио.

Radoje D. Simić

Jelena R. Jovanović Simić

VUK KARADŽIĆ' BRIEF AN DEN FUERST
MILOŠ OBRENOVIĆ 1832 – EIN BEISPIEL DES
JURISTISCH-POLITISCHEN STILS

Zusammenfassung

Der Brief Karadžić' ist ein wichtiges dokument der serbischen Geschichte des XIX Jh. In der vorgelegten Arbeit haben die Autoren die Analyse vorgenommen, in der sich gezeigt hatte, wie die allgemeine Fisiognomie der Schriftsprache, die Vuk vorgeschlagen hatte, und auch ihre Entwicklungsanfaenge durch die funkional-stilistische Schichtung.